

10. Вісті. 1922. 11 лютого.
11. Вопросы страхования. 1928. №3.
12. СЗ СССР. 1927. №45.

Мельничук О. С.,
*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри загальної теорії права та держави
Національного університету «Одеська юридична академія»*

ЗАСТОСУВАННЯ КЛАСИЧНИХ ТА НЕКЛАСИЧНИХ ПРИНЦИПІВ У ВТІЛЕННІ ДОКТРИНИ ПРАВ ЛЮДИНИ

У юриспруденції виділяють такі методологічні парадигми як класична та некласична. До некласичної відносять модерн та посмодерн. Або, іншими словами, можна розглядати три парадигми: класичну, некласичну та постнекласичну. Слід окреслити їх відмінність у використанні певних принципів пізнання.

Особливостями класичної парадигми у юриспруденції є те, що право сприймається як об'єктивна реальність, як частина світу, що оточує людину в повсякденному житті. У змісті права завжди домінує раціональний елемент та право є втіленням розуму та логіки. Воно слугує останньою інстанцією у вирішенні соціальних протиріч та у ньому можлива об'єктивна істина. Для класичної парадигми специфічним та визначальним є використання таких принципів як: об'єктивність, раціональність, історизм, монізм, детермінізм тощо.

Некласична парадигма методології юриспруденції виникла за рахунок неспроможності класичних принципів охопити цілий спектр правових явищ. Її особливостями є те, що право сприймається як складова людської свідомості та критерій самооцінки й самообмеження. Право іманентно властиве людині, а тому його реальність, передусім, суб'єктивна, а не об'єктивна; воно є відносною, а не абсолютною категорією. Розвиток права є плюралістичним цивілізаційним процесом та права людини є вершиною юриспруденції. Серед принципів

некласики: суб'єктивність, поєднання раціонального та нерационального, абстрагування від історії, плюралізм, індетермінізм тощо.

Становлення постнекласичної методології пов'язано з філософією постмодерну, з одного боку, та з тим, що некласична парадигма не змогла реалізувати потенціал аксіології, антропології та герменевтики, з іншого боку. Особливостями постнекласичної парадигми у юриспруденції є те, що право розуміється як інтерсуб'єктна конструкція, зміст якої визначається дискурсивними засобами. Мислення про право змінює право, тобто юриспруденція втрачає монополію на осягнення права та воно є плюралістичним. Принципами постнекласики є: інтерсуб'єктність, міждисциплінарність, принцип додатковості, плюралізму тощо.

Такі парадигмальні характеристики методологічних принципів у юриспруденції спроможні надати якісний інструментарій щодо як гносеологічних, так і онтологічних основ сучасного права та держави, не обмежуючи процеси їх пізнання моністичністю або раціоналізмом, та передбачаючи плюралістичність, індетермінізм та можливості міждисциплінарних пошуків.

Яскравим прикладом застосування вищезазначених парадигм та відповідних принципів є втілення доктрини прав людини як універсальної, навіть з огляду на ідею культурної різноманітності та такої, що є основою для використання як класичної, так і некласичної парадигми. Для того, щоб якомога якісніше застосовувати ту або іншу доктрину завжди потрібно розуміти, яка методологія буде найвдалішою при такому застосуванні. Дуже часто звертається увага на те, що доктрина прав людини є класичною, певним взірцем та орієнтиром у рамках національного та міжнародного права [1, с. 21]. Тут слід повністю погодитись, але потім ми стикаємося з тим, що ця доктрина іноді тільки таким взірцем і залишається, тобто її реалізація пов'язана з певним набором проблем. Існує думка, якщо щось неможна реалізувати в повній мірі, то потрібно змінити своє відношення до цієї проблеми. Так виникла ідея подивитися на проблему

втілення доктрини прав людини з точки зору абсолютно іншої методології, тобто некласичної.

Почнемо з того, що зосередимо увагу на ст. 1 Загальної декларації прав людини, яка проголошує: «Всі люди народжуються вільними і рівними у своїй гідності та правах. Вони наділені розумом і совістю і повинні діяти у відношенні один до одного в дусі братерства» [2, ст. 1].

Тобто усі особи – носії прав людини розглядаються як наділені гідністю, розумом і совістю. Ці властивості можна розглядати як антропологічне обґрунтування прав людини, що вже нас адресує до некласичної парадигми, яка орієнтується на суб'єкта (людину), тому що сприйняття людини як об'єкта веде до невинних наслідків.

Ми можемо визначати права людини як надбання, домагання, вимоги, можливості, як осіб, так і усього людства, а також стандарти, фундаментальні принципи, вимоги до держави тощо [3]. Однак спільним для усіх варіацій є розуміння того, що права людини – вкрай важливі, і що навіть особи, які ніколи не стикалися з визначеннями прав, на якомусь дуже глибинному рівні відчувають їх значущість. І тут, визнаючи це глибинне відчуття ми знову звертаємося до некласичного принципу поєднання раціонального та нераціонального. Ми намагаємося пропустити крізь розум наше відчуття універсальності доктрини прав людини, яке, можливо, і не має бути доведеним. Тому нам на почуттєвому (нераціональному) рівні складно представити, чим керувалася російська федерація, коли 16 вересня 2022 року припинила бути стороною Європейської конвенції з прав людини [4]. А якщо спробувати раціоналізувати, то виходить, що ця країна навіть і не намагається визнавати доктрину прав людини.

Права людини – це основні можливості, необхідні для гідного та вільного існування й розвитку особи. Відповідні можливості є найбільш значущими, фундаментальними, такими, що становлять стандарти життєдіяльності особи. Орієнтиром виступають такі базові інтереси особи, як право на життя або заборона катувань, однак перелік можливостей поступово розширюється разом зі зміною уявлень про те, що саме є нормою, гідним та вільним існування та

розвитку. Наводячи у приклад четверте покоління прав людини, слід відмітити застосування навіть постнекласичного принципу додатковості, коли спочатку ми повинні визначитися з питаннями певних умов і тільки потім робити висновки щодо проблемності таких прав людини як право на: зміну статі, трансплантацію органів, клонування, доступ до Інтернету, штучне запліднення, евтаназію, вільну від дитини сім'ю, незалежне від державного втручання життя за релігійними, моральними нормами тощо.

Якщо звернути увагу на ознаки прав людини, то учені зазначають: природність, невід'ємність, невідчужуваність, рівність, історичний розвиток, універсальність, адресованість державі тощо [5, с. 29-33]. Аналізуючи ці ознаки, можна зазначити, що з методологічної точки зору історичний та рівний характер прав людини можуть відповідати класичним принципам, а інші стверджують приналежність до некласичної парадигми. До модерних (некласичних) основ доктрини прав людини слід віднести їх природний (належність до людського роду) та невід'ємний (ніхто не може відібрати права) характер. Принципам постмодерну відповідає невідчужуваний характер прав людини, тому що від них не можна відмовитися. Наприклад, не можна вбити та з'їсти людину з її згоди. Тут вже може йти мова про такий принцип як інтерсуб'єктивність. Тобто пізнання права (прав людини) має виходити з того, що воно не існує як самостійний від суб'єктів права елемент реальності. Право (права людини) існує в актуалізованому та перспективному стані. Певне право стає актуальним лише в правовій ситуації, тобто коли виникає правова комунікація.

Наголошуючи на універсальному характері прав людини також не вийде обмежитися тільки класичним твердженням про те, що відповідно до Преамбули Загальної декларації прав людини, держави-члени зобов'язались сприяти у співробітництві з ООН загальній повазі і додержанню прав людини і основних свобод. Бачимо, що беззаперечне визнання прав людини, проголошене на рівні ООН і підтримане у багатьох наднаціональних структурах, не означає їх беззаперечної поваги й дотримання. Дискусії точаться навколо тлумачення змісту прав, особливо у складних і чутливих питаннях. Аргументи, які в них наводяться,

торкаються не лише національних інтересів і специфіки, але й збереження культурної різноманітності, а також послаблення деяких вимог, закладених у правах людини, заради досягнення всезагальної згоди.

Основні аргументи, що наводяться на користь культурної особливості прав людини, такі. «Західне» походження та неможливість внаслідок цього розповсюджуватися на суспільства інших типів культур. Претензія, що західна культура здійснює тиск на інші цивілізаційні культури. Претензії щодо обґрунтування прав людини через гідність та автономію особи, а колективний тип поведінки не враховується.

У відповідь можна зазначити, базуючись на некласичній методології та погоджуючись з думками дослідників, що альтернативи доктрині прав людини поки що немає (суб'єктивізм). Найбільш успішними з точки зору цивілізаційного розвитку залишаються ті суспільства, які спираються на права людини, демократію та верховенство права, підтримують принципи справедливості й рівності. Доктрина прав людини надає спільну точку відліку у будь-якій міжкультурній комунікації (інтерсуб'єктивізм), як індивідуальній, так і на рівні суспільства, держави, передусім через природний та рівний характер прав [5, с. 41].

Отже, проаналізувавши основні положення доктрини прав людини з позицій класичних на некласичних принципів, можна зробити висновок, що її універсальність не посягає на культурну різноманітність та не гальмує її розвиток, а навпаки є підставою для міжкультурного діалогу, засобом визначення загальних ознак та реалізації на тлі розширення використання сучасних можливостей методології юриспруденції.

Список використаних джерел:

1. Дзьобань О.П., Жданенко С.Б. Права людини і національна безпека: філософсько-правові аспекти взаємозв'язку. *Інформація і право*. 2020. № 2 (33). С. 9-21.

2. Загальна декларація прав людини. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015 (дата звернення: 11.12.2022).

3. Кучинська О.П., Іванов М.С. Загальнотеоретичне та праксеологічне розуміння прав людини. *Вісник кримінального судочинства*. 2017. № 1. С. 142-148.

4. Resolution CM/Res(2022)2 on the cessation of the membership of the Russian Federation to the Council of Europe (Adopted by the Committee of Ministers on 16 March 2022 at the 1428th meeting of the Ministers' Deputies). URL: https://search.coe.int/cm/pages/result_details.aspx?objectid=0900001680a5da51 (дата звернення: 11.12.2022).

5. Разметаєва Ю. С. Доктрина та практика захисту прав людини : навчальний посібник. Київ: ФОП Голембовська О.О. 2018. 364 с.

Олійник Н. А.,
кандидат педагогічних наук, доцент,
в.о. завідувача кафедри початкової освіти
Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського

ЯКІСТЬ ОСВІТИ – КРОК ДО ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

Забезпечення якості освіти є однією з головних умов, мобільності, сумісності та привабливості системи вищої освіти будь-якої країни та головною складовою престижу закладу вищої освіти (ЗВО). Сприяння європейському співробітництву у забезпеченні якості освіти – це вимога Болонського процесу, а принцип інституційної автономії передбачає, що основна відповідальність за забезпечення якості лежить на закладах вищої освіти. У світовій практиці застосовуються різні підходи щодо оцінки якості роботи ЗВО: репутаційний (на основі експертних оцінок), результативний (за об'єктивними показниками) та загальний.

Завдання забезпечення якості вищої освіти є багатоплановим та включає наявність необхідних ресурсів (кадрових, фінансових, матеріальних,